

Makt og meningsdannelse i byutviklingen

Ragnhild Skogheim & Per Gunnar Røe

In this article we explore architecture and urban development through discursive positions and power relations. The account illustrates how discursive foundations constitute how the city is perceived, illuminated through a municipal report on the future development of Oslo in relation to high-rise development, subsequent discussions in of newspapers and written consultative statements to the municipality.

Byutviklingeretfeltmedstortematiskekkevidde, som involverer mange aktører med ulike ståsteder og interesser. I denne artikkelen diskuteres arkitektur og byutvikling i relasjon til diskursive posisjoner og maktrelasjoner. Et siktemål med artikkelen er å illustrere hvordan diskursiv forankring gir premisser for hvordan byen og bylivet forstås. Dette gjør vi ved å se nærmere på et kommunalt utredningsarbeid fra Plan- og bygningssetaten i Oslo om Oslos fremtidige utvikling når det gjelder høyhusutbygging, og gjennom debatten om høyhus som har pågått i mediene samt skriftlige høringsuttalelser til kommunen om utredningen. Bakgrunnen for utredningen er at de politiske myndighe-

tene i Oslo ønsket å få en vurdering av hvor det kunne egne seg å bygge høyhus i Oslo. Utredningen er ment som et svar på dette ønsket, og har hatt som mål å belyse ulike problemstillinger høyhusdebatten reiser. Utredningen omhandler blant annet landskaps- og lokalklimavurderinger, bolighøyhusets kvaliteter og høyhus som arkitektonisk form. Vi vil imidlertid ikke gå inn på de maktrelasjonene som ligger til grunn for, eller utvikles på grunnlag av, de synspunktene, interessene og koalisjonene som er knyttet til diskursen. Det gir ikke våre undersøkelser grunnlag for å gjøre.

Med visse mellomrom dukker det opp diskusjoner om hva som er god og dårlig byutvikling, og hvordan de fysiske omgivelsene bør utformes. Utgangspunktet er gjerne større utbyggingsprosjekter og strategiplaner for byens utvikling, eller det kan være utspill fra enkeltpersoner eller organisasjoner. I debattene utfordres arkitekter, og det ekspertsystemet de representerer, i økende grad av andre fagfolk og av lekfolk. Når ikke-arkitekter engasjerer seg i debatter om byutvikling, skyldes det blant annet at dette er et felt ingen formelt sett har "eierskap" over. Selv om arkitekter kan-

skje peker seg ut som mer kompetente enn andre til å uttale seg om visse sider ved byutvikling, og selv om de har en vesentlig makt over enkeltbygningers og byområders utforming, representerer arkitektprofesjonen likevel ikke et ekspertsystem på linje med helsefeltet eller det juridiske feltet. Filosofen Michel Foucault ble i et intervju en gang bedt om å si noe om arkitekters posisjon i forhold til samfunnets etablerte maktrelasjoner. Foucault la i sitt svar vekt på at arkitekter, til tross for at de også benytter seg av maktteknikker, ikke har den posisjonen som for eksempel psykiatere og dommere har. Han sa at;

[a]fter all, the architect has no power over me. If I want to tear down or change a house he built for me, put up new partitions, add a chimney, the architect has no control.

(Rabinow 1997:373)

Selv om det finnes en viss beskyttelse av arkitekters verker, så er deres kontroll likevel begrenset når vi sammenlikner med profesjonsutøvere innen jus og medisin. Ulike diskurser om arkitektur og byutvikling konstituerer ulike virkelighetsoppfatninger og gir premisser for hvordan virkeligheten forstås, for eksempel når det gjelder hva som er "det gode liv" i byen. Det er dette mangfoldet av virkelighetsforståelser som er grunnlaget for byutviklingsdebattene. Vi forstår i denne sammenheng byutvikling som meningsdannelse, altså som et felt som har ulik diskursiv betydning for ulike konstellasjoner av aktører. Det interessante her er ikke hva som er god eller dårlig byutvikling, men snarere hvordan man ved å betrakte arkitektur og byutvikling som en sosial og kulturell konstruksjon, kan få øye på de meningsdannelsene og betydningskjemaene som ligger til grunn for og utvikles på grunnlag av ulike menneskelige erfaringer og interesser. Det er imidlertid slik at diskursene som preger byutviklingsdebattene både underbygger og holdes oppe av maktrelasjoner. Disse kan være etablerte og institusjonaliserte, eller flyktige og alliansepregede. Maktperspektivet er dermed viktig for å kunne si noe om utfallet av debattene.

En inngående diskursanalyse med utgangspunkt i arkitekturdebattens tekster og utsagn vil, som Hammer (2001:9) peker på, ikke bare dreie seg om språkbruken,

men også om dem som bruker språket, de posisjonene de inntar, de teknikkene de anvender og de objektene som konstitueres. Dette er viktig fordi byrommet, slik arkitekter beskriver det, kan betraktes som en iscenesettelse av en sosial virkelighet, en iscenesettelse som i følge Pløger (2001) skjer med visse diskursive virkemidler, som språklige begreper, bilder og metaforer.

Diskursive forskjeller kan også ses i relasjon til forholdet mellom systemverden og livsverden. Arkitektur og byutvikling kan på den ene siden knyttes til en begrepsliggjort framstilling av rommet (det sosiokulturelle og materielle rommet), det filosofen Lefebvre kaller rommets representasjoner (Simonsen 2001:39). Dette er en framstilling der faglige begreper og systematiske beskrivelser står sentralt, en orden bestående av koder, tegn og kunnskap, som er knyttet til ulike vitenskaper og fagprofesjoner (en systemverden). På den andre siden har vi det Lefebvre kaller representasjonenes rom, det levde rom (ibid.). Dette handler om individets livsverden. De sosio-romlige endringene som utbygging, bytransformasjon og byutvikling representerer, gir med andre ord ikke bare mening ut i fra de symbolene som ulike sosiokulturelle grupper orienterer seg etter, men de kan få stor betydning for hverdagslivets rutiner og opplevelser.

Byutviklingsmakt

Byutvikling kan forstås som et felt som ofte preges av meningsbrytninger og diskursive stridigheter. Disse motsetningene går til dels mellom lekfolk og fagfolk, selv om oppfatningene vil variere blant lekfolk, slik de også gjør blant arkitekter eller andre fagfolk som arbeider med byutviklingsspørsmål. Ikke sjelden knyttes diskursiv autoritet til profesjoner og ekspertsystemer. Det gir seg blant annet utslag i at profesjoner eller andre fagfolk definerer spesielle problemer, oppgaver eller felt som sine særlige anliggender, hvor de påberoper seg spesialisert kompetanse og innsikt. Abbot (1988) betegner dette som reduksjonisme. Medisinprofesjonen har tradisjonelt hatt stort gjennomslag når det gjelder å redusere helsefeltet til medisinske spørsmål, som leger bør ha "eierskap" over. Slik reduksjonisme er langt mer problematisk når det gjelder byutvikling, siden byens estetiske utforming kan sies å tilhøre "smaksfeltet",

som det kan være vanskeligere å få diskursiv makt eller hegemoni over, enn hva som er tilfelle på en del andre felter. Loyd Jones uttrykker det slik:

It is at the point where standards of service rest on taste that the institution of professionalism are least convincing (1991:134).

Spørsmål som berører folks livsverden, deres omgivelser og byen som sådan, kan hver i sær være ekspert og utfordre fagfolkene.

Blant annet fordi det er få objektive sannheter i byutviklings spørsmål, preges dette feltet av flere og konkurrerende diskurser snarere enn én dominerende eller hegemonisk diskurs (Fairclough 1992). Dette gjør seg for eksempel gjeldende i diskursen om høyhus, som har engasjert aktører fra så vel fagmiljøer og politiske miljøer som fra sivilsamfunnet (det vil si allmenne samfunnsborgere). De forsøker alle å etablere eller opprettholde posisjoner og få gjennomslag for sine interesser og vurderinger. Fagmiljøene omfatter blant annet dem som har ansvaret for kontroll og regulering av byutviklingen, og for kommunens egen arealplanlegging (i Oslo, Plan- og bygningsetaten), ulike institusjoner og miljøer med spesialisering innenfor temaet urbanisme eller byutvikling (gjerne da arkitektmiljøer), og andre fagfolk fra ulike samfunnssektorer som har ansvar og myndighet når det gjelder byens utvikling, for eksempel antikvariske myndigheter. Med politiske miljøer sikter vi først og fremst til lokalpolitikere som deltar i ordskiftet om byens utvikling. I tillegg er private eiendomsutviklere og entreprenører sentrale aktører i utformingen av enkeltprosjekter og transformering av områder. Sivilsamfunnet består rimeligvis av et utall ulike aktører, som ikke taler med én stemme, selv om det kan være sammenfall i synspunkter. Byens innbyggere og interesseorganisasjoner inngår i denne kategorien.

Selv om arkitekter ikke har en like sterk diskursiv maktposisjon som en del andre profesjonsutøvere, er arkitektur en viktig del av maktens symbolikk, og denne makten får konkrete virkninger for enkeltmennesket, som bokstavelig talt kan "komme i skyggen av" offentlige eller private symbolbygninger eller andre hustyper. Dessuten vil arkitekter i sin virksomhet

kunne inngå (makt)allianser med andre interesser i byutviklingen, for eksempel med private entreprenører som er opptatt av økonomisk avkastning. En "byutviklingsmakt" kan med andre ord bygge på eksplisitt formulerte allianser (som i arkitektkonkurranser der arkitekter og private utbyggere samarbeider) og på løsere interessefellesskap eller diskursive overlappinger (som når både arkitekter og utbyggere går inn for høy utnyttelsesgrad i et prosjekt). Kaarhus (2001) peker på at diskurser er praksiser som både representerer og konstituerer sine objekter, og som over tid former og omformer både meningsrelasjoner og maktrelasjoner. Diskursiv makt utvikles med andre ord i interaksjon mellom ulike aktører, eller i felt som deles av flere diskurser.

I arbeidet med å beskrive og analysere diskurser er man opptatt av å avdekke "regler" for hva som på et gitt historisk tidspunkt og innenfor visse institusjonelle rammer er uttrykk for gyldig kunnskap, i form av akseptable, meningsfulle og autoritative utsagn (Røe, Eidheim & Schmidt 2002). Derfor vil problemstillinger knyttet til autoritet og makt være sentrale. Gjennom en diskursanalytisk tilnærming vil man kunne avdekke de ulike måtene makten finner uttrykk på gjennom defineringen av hva som er den "gode" eller "riktige" byutviklingen.

Forståelser av byen

Hvordan man nærmer seg et felt, for eksempel byutvikling, og hva som oppfattes om vesentlige spørsmål og problemer innenfor dette feltet, avhenger blant annet av ens faglige bakgrunn. Arkitekter (som i Norge regnes som en av de sentrale byplanleggerprofesjonene) er særlig opptatt av fysiske og formale aspekter ved byen, noe som har sammenheng med at arkitektur er en formorientert profesjon¹. Dette kan gi seg ulike utslag, for eksempel at arkitektur og design blir mål i seg selv, og får en selvstendiggjort karakter som (kunst)verk, hvor byplanlegging først og fremst er et spørsmål om estetikk og arkitektonisk uttrykk (Larson 1991:244).

Innenforetslikt perspektiver mangler gjerne for bildeorientert og henter eksempler og ideer fra et internasjonalt repertoar, slik det for eksempel gjøres i høyhusutred-

ningen fra Plan- og bygningsetaten. En formal betraktningens måte kan også gi seg utslag i at man ser sosiale handlinger som betinget av arkitektur og omgivelsenes fysiske utforming. Slik arkitekturdeterminisme har vært gjenstand for omfattende kritikk fra samfunnsvitenskapelig hold, og i noen grad også fra arkitektenes egne rekker. Kritikken har blant annet dreiet seg om at arkitekturdeterminister har vært lite opptatt av å finne ut av hvordan folk faktisk innretter seg i sine fysiske omgivelser, og deres evner til å kontrollere og restrukturere omgivelsene; for eksempel knyttet til sosiale, kulturelle og psykologiske faktorer (se blant annet Blau 1987). Kritikk av arkitekturdeterminisme betyr imidlertid ikke at arkitektur og fysiske omgivelser er uten betydning for sosiale handlinger, eller at de ikke griper inn i folks liv. For eksempel vil trafikkkløsnings og byens infrastruktur representere muligheter og begrensninger for ens utfoldelse og bevegelsesfrihet. Hvordan arkitektur og fysiske omgivelser virker, og hvordan individer innretter seg innenfor en bestemt fysisk/arkitektonisk kontekst krever imidlertid nærmere undersøkelser før man kan si noe kvalifisert om det.

En måte å tydeliggjøre forskjellene mellom formorienterte profesjoner (arkitekter) og samfunnsvitenskapelige disipliner, som sosiologi og samfunnsgeografi, er at arkitekter og andre formorienterte profesjoner idealtypisk kan betegnes som "ting- eller produkt-orienterte", mens samfunnsvitenskapelige disipliner kan betegnes som "menneskeorienterte" (Hall 1968). Snarere enn å beskrive planer og strategier ut fra et formperspektiv, vil en samfunnsvitenskapelig tilnærming ha et sosial-konstruktivistisk utgangspunkt (Miller 1985). Det kan for eksempel dreie seg om hvordan de som bor i byen oppfatter og opplever sine omgivelser med utgangspunkt i deres egne erfaringer og livshistorier. Spesifikke bygninger eller områder kan dermed tillegges helt andre former for mening og symbolverdi enn det som har vært intendert fra arkitekters og planleggeres side (Skogheim 1987).

Arkitekter har i sine tilnærminger til byen – også slik de kommer til uttrykk i "høyhusutredningen" fra Plan- og bygningsetaten i Oslo (2002 a; 2002b) – tendenser til å se bort fra hvordan individer fortolker og knytter me-

ning til omgivelsene, og kompleksiteten i relasjonen mellom mennesker og omgivelser (se Savage & Warde 1993:123, 128). Savage & Warde trekker linjer til den tyske filosofen og kulturkritikeren Walter Benjamin (1978), som betraktet urban mening eller betydning som konstituert i et samspill mellom individuelle minner, erfaringer og overleverte historiske forestillinger. Det å tolke og forstå byen dreier seg, slik Benjamin kan forstås, ikke om en intellektuell gransking av landskapet, men snarere om å finne mer ut om hva slags drømmebilder og ønsker som rommes i våre byoppfatninger (Savage & Warde 1993:133).

Å definere byplanlegging som et teknisk og formalt spørsmål har lange tradisjoner i europeisk og amerikansk planlegging. I boka "Whose City?" (1970) kritiserte Pahl byplanleggere for kun å ha et teknisk syn på byplanlegging. Uten kunnskap om utviklingen av sosiale forhold, kan byplanleggingen snarere bli et problem og en hindring enn være til fordel for dem som skal bo i byen. Derfor må planleggerne ta sosiale forhold i betraktning når de arbeider med sine fysiske planer, mente Pahl, med adresse til datidens dominerende perspektiver innenfor angloamerikansk byplanlegging. En innvending som kanskje kan reises mot å sitere Pahl, er at det er foreldet tankegods. Nåtidens byplanlegging har muligens et bredere (og mer sosialt) perspektiv på byplanlegging. Men så lenge byplanleggingen i hovedsak er arkitekters og ingeniørers ansvarsområder, kan ivaretagelse av sosiale og kulturelle hensyn lett bli mer talemåter enn noe som faktisk gjøres.

Hvordan vi oppfatter omgivelsene kan også knyttes til atmosfære, som involverer alle våre sanser og berører oss følelsesmessig (Albertsen 1999). Når vi sanser atmosfærer, er det sjelden de enkelte sanser hver for seg som involveres, men et samspill av sanser (1999:9). Albertsen henviser til Adolphe (1998:7), som beskriver dette samspillet for et gitt individ i et gitt øyeblikk som en syntese av sammensatte persepsjoner, som for individet antyder det sted som omgir ham, og som definerer den arkitektoniske eller urbane "ambiance". Atmosfærebegrepet rehabiliterer, ifølge Adolphe, dermed de andre sansene i forhold til den sedvanlige interessen for synssansen i arkitektur og urbanisme. I høyhusutredningen fra Plan- og bygningsetaten i Oslo

er det synssansen, nærmere bestemt det "formorienterte blikket" som dominerer over de andre sansene, mens den nærmest devaluerer hvordan byen oppleves, forstås og tolkes med alle sanser, og involverer oss følelsesmessig. Det heter blant annet i utredningen at svært mange argumenter (for og i mot høyhus) henger sammen med følelser og personlige preferanser, men at disse vanskelig lar seg forene med faglig rasjonelle betraktninger (Oslo kommune 2002a:14). Slike formuleringer gir assosiasjoner til positivismens skille mellom fakta (objektive og rasjonelle argumenter) og vurderinger (subjektive og andre ikke-rasjonelle argumenter), men er i tillegg et vanskelig skille å trekke i praksis. Hvordan kan man, selv i "rollen" som fagperson, være sikker på at ens argumenter ikke involverer følelsene, og hvorfor anses følelser som ugyldige? Vi finner i høyhusutredningen (Oslo kommune 2002b:5) flere eksempler på hva som regnes som gyldige (faglige) og ugyldige (ikke-faglige) argumenter, og hva som er en riktig måte å forstå byen på. Det sies blant annet at "stor høyde og tetthet oppfattes ofte som truende og blir karakterisert med negativt ladede adjektiver". Utsagnet underbygges med henvisning til at politikere (altså i denne sammenheng ikke-eksperter) tok avstand fra et nytt hotell på Oslos sjøside "fordi det ble høyt" (ugyldig argument) – ikke fordi "det arkitektonisk er svakt eller at arealbruk og fasadeutforming på gateplan gir få kvaliteter til publikum" (gyldig argument). I et annet eksempel presenteres lekfolks kritikk mot et prosjekt fordi det, som det heter; "tettet igjen byrommet" (ugyldig argument), "selv om det i dette tilfellet var et uforløst restareal oppe på et lokk, uten klare romlige avgrensninger" (gyldig argument). Kompleksiteten i relasjonen mellom mennesker og omgivelser, og at omgivelsene kan tolkes og oppleves på ulike måter (som blant andre Blau og Savage & Warde peker på), kommer ikke fram i utsagn av denne typen. Snarere er det et tolknings skjema som vektlegges. Gjennom språklige virkemidler foregår det en iscenesettelse av en sosial virkelighet, det vil si byen (jf. Pløger 2001:9).

Byen sett nedenfra

Innlegg og artikler i aviser, fagpresse eller andre medier, samt høringsuttalelser til utredningen, kan betrak-

tes som en innfallsport til ulike diskursive posisjoner². Alternative diskurser målbæres både av aktører som representerer ekspertsystemer (for eksempel kommunale etater, statlige og fylkeskommunale instanser og interesseorganisasjoner) og av lekfolk som har ytret seg i mediene. Metaforisk kan lekmannsdiskursen karakteriseres som "byen sett fra bakken". Det innebærer andre perspektiver og betraktningsmåter enn dem som hovedsakelig preger høyhusutredningen. Det betyr blant annet at byliv og bymiljø ikke primært er en formdiskusjon, men at sosiale dimensjoner har en mer fremtredende plass.

Bakkeperspektivet kommer blant annet til uttrykk i følgende sitat fra en av høringsuttalelsene:³

Høyblokker gir god utsikt for de få på toppen, men dette går på bekostning av de mange på bakken.

(Oslo kommune 2003:24)

Hva høyhus kan bety i form av tap av kvaliteter som utsikt, sol, lys og utearealer for naboer eller andre som blir berørt, har en fremtredende plass hos dem som er skeptiske eller negative til høyhus. Man kan si at argumentene som fremkommer i alternative diskurser, er en speilvendning av diskursen som målbæres av fagfolkene i Plan- og bygningsetaten og deres konsulenter. Der man for eksempel i høyhusutredningen betrakter høyhus som en måte å skape nytt (moderne) særpreg og ny bysilhuett på, argumenterer representanter for motdiskursen (blant annet i høringsuttalelsene) at det ikke er nødvendig med høyhus for å symbolisere dynamikk og modernitet, og en ny bysilhuett fremstår i en del av uttalelsene som lite ønskelig.

Etskille som kan trekkes mellom lekmannsdiskursen og det diskursive ståstedet som preger høyhusutredningen, er at den førstnevnte i stor grad tar utgangspunkt i dagens by og dagens befolkning, mens de som har utformet høyhusutredningen tar utgangspunkt i en befolkning man ikke vet noe særlig om, men (allikevel) har visse antagelser om når det gjelder egenskaper og preferanser.

Motforestillingene som reises mot utredningen, dreier seg imidlertid ikke utelukkende om man ønsker høyhus eller ikke. I like stor grad kan innleggene leses som et forsvar for kvaliteter i den eksisterende

byen og en bekymring for hva transformasjoner som utredningen legger opp til, vil kunne innebære for byens befolkning og for byens særpreg og kvaliteter. Disse eksemplene gir bare et stykke på vei innblikk i hva ulike befolkningskategorier oppfatter som den gode by og urbane kvaliteter. De gir likevel et bilde av hvordan byen betraktes fra bakkeplan eller fra et livsverdenperspektiv.

Høyhusdiskursen og det gode (by)liv

I utredningen om høyhus som byutviklingsstrategi presenteres en oppfatning av hva som er det gode (by)liv, hvor det anonyme bylivet nærmest fremstår som et forbilde. I kontrast til det som oppfattes som tradisjonell nærmiljøplanlegging, ønsker man å tilrettelegge for "nye, urbane livsstiler" og antatte livsstilsendringer, gjerne med høyhuset som et materielt symbol for disse endringene. Det antas i utredningen at dagens sosiale nettverk i større grad enn tidligere er frigjort fra lokale bindinger og geografiske barrierer og konstitueres gjennom beboernes aktiviteter utenfor hjemmet (med henvisning til en undersøkelse av Schiefloe, som har påpekt at naboskap kun utgjør 10 til 15 prosent av sosiale kontakter i moderne samfunn).⁴ Dette innebærer ifølge utredningen at gårdsrommets betydning som møtested for utvikling av et aktivt sosialt miljø reduseres sammenliknet med andre arenaer; noe som kan aktualisere både andre bygningstypologier enn storgårdskvartalet og andre normer for uteareal (Oslo kommune 2002b:16). Noe som i liten grad kommer fram i høyhusutredningen, er at befolkningen i ulike livsfaser og livssituasjoner kan være spesielt orientert mot de lokale omgivelsene. For eksempel kan man anta at småbarnsforeldre, barn og eldre er mer nærmiljøorienterte enn single eller par uten barn. Selv om man har et geografisk spredt nettverk, kan man allikevel ha et sterkt "eierskap" til sitt nabolag og tilbringe mye tid der. Det blir heller ikke utdypet hvorfor en bestemt bygningsform, høyhus, skulle være en betingelse for individuell frihet, anonymitet, eller for tilgang til ulike urbane arenaer. En underliggende premis i utredningen synes å være en skepsis til nærmiljøplanleggingen, slik den foregikk og ble formidlet i 1960- og 1970-årene, med livet på landsbygda (i idea-

lisert versjon) som forbilde, og hvor byen og bylivet (inkludert høyhus og drabantbyer) ble oppfattet som onder. Denne nærmiljøtenkningen har imidlertid ikke lenger noe hegemoni i norske planleggingskretser. I løpet av 1980-årene synes det snarere å ha foregått en mentalitetsendring blant planleggere, byforskere og i deler av den norske befolkningen, med økt interesse for bylivets ulike kvaliteter. Dette gav seg blant annet utslag i at ulike kategorier av befolkningen, blant annet familier med barn, i større grad enn tidligere valgte å bosette seg i sentrale bystrøk, snarere enn å flytte ut til forstedene når de fikk barn (Bjørnskau og Hjorthol 2003). De kan tenkes at dette innebærer en økt interesse og bevissthet i den urbane delen av befolkningen når det gjelder hva som er "det gode byliv" og urbane kvaliteter, og en årvåkenhet når det gjelder hva som kan true disse kvalitetene. Det kan tenkes at bybefolkningen i økende grad stiller krav til hvordan de vil ha det i sine urbane omgivelser, så vel de nærmeste omgivelsene som byens offentlige rom.⁵ Slik alternative diskurser kan tolkes, aksepterer ikke lekfolk uten videre fagfolkenes argumenter for bestemte byutviklingsstrategier, noe debatten i etterkant av at utredningen ble offentliggjort, illustrerer.

Arkitektur og imagebygging

Arkitektur og byutvikling har også betydning for hvordan de som ikke bor i byen, enten de er turister eller forretningsreisende, oppfatter den. Byer konkurrerer seg i mellom om å tiltrekke seg både mennesker og kapital. Lokale myndigheter og lokalt næringsliv er gjerne opptatt av om "deres" by ligger godt an i denne konkurransen, og vil derfor forsøke å styrke byens posisjon ved hjelp av ulike diskursive virkemidler. I det som betegnes som salg eller markedsføring av steder eller byer, kan arkitektur inngå som et ledd i utvikling, reproduksjon og restrukturering av steder, bydelers og byers "image". I følge Philo og Kearns (1992) vil offentlige og private instanser, i mange tilfeller i form av samarbeidskoalisjoner mellom lokale myndigheter og entreprenører, forsøke å selge et byområde, med tanke på å gjøre det attraktivt først og fremst for økonomiske investorer og turister. Det kan imidlertid være motsetninger, og det vil det ofte være, mellom på den

ene siden dem som er ute etter kapitalinvesteringer og på den andre siden byens innbyggere, når det gjelder hvordan byen skal utvikles romlig og materielt. Disse motsetningene blir, i følge Philo og Kearns (ibid.:18), problematiske når "markedsførerne" av byen forsøker å selge steder med et annet meningsinnhold enn disse stedene har for dem som bebor byen.

Arkitekter kan ha ulike roller i markedsføring og salg av byer. På den ene siden kan de på oppdrag fra private kapitalinteresser (finansinstitusjoner, handelsstand, entreprenører og liknende), som eventuelt er i partnerskap med lokale offentlige myndigheter, utvikle og gjennomføre byggeprosjekter som inngår i profilering og imagebygging, med tanke på å tiltrekke seg attraktive virksomheter og mennesker. På den andre siden kan også arkitekter som profesjonelt fellesskap (for eksempel utdanningsinstitusjoner og profesjonens organisasjoner), eller på individuelt plan, representere en kritisk opposisjon, eller en motdiskurs, til den kapitaldrevne byutviklingen. Crilley (1992) legger vekt på arkitektenes betydning for imagebygging og salg av steder, hvor arkitekturen har en viktig rolle

...in the mediating perceptions of urban change and persuading 'us' of the virtues and cultural beneficence of speculative investments.

(ibid.:231)

I følge Crilley handler dette ikke bare om å "kultivere

Ragnhild Skogheim
Norsk Institutt for by-
og regionforskning
ragnhild.skogheim@nibr.no

Per Gunnar Røe
Norsk Institutt for by-
og regionforskning
og universitetet i Oslo
per-gunnar.roe@nibr.no

en skyline" (dyrke de formmessige sidene ved byen) eller eventuelt forfølge en konserverende politikk, men om arkitektens betydning når byene kjemper seg i mellom for å tiltrekke seg kapital ved å tilby den "rette" blandingen av kulturell eller "myk" infrastruktur (for eksempel underholdningstilbud og museer) (ibid.:233).

Arkitekter vil, som visjonære formgivere, på den ene siden kunne være pådrivere i arbeidet med å utforme byutviklingsstrategier og i utviklingen av større transformasjonsprosjekter.⁶ På den andre siden kan næringsorienterte byutviklere, for eksempel i form av offentlig/private koalisjonspartnere, hente inn kjente arkitekter til å utforme det som antas å være viktige imagebyggende enkeltelementer i et prosjekt. Brownhill (1994) peker for eksempel på hvordan man i det gigantiske Canary Wharf-prosjektet i London Docklands ønsket å utvikle en "stedsfølelse" ved å hente inn store arkitektnavn for å designe et skyskrapertårn: "The tower in particular was to be 'a sublime statement of confidence in the new district'" (ibid.:145). Arkitektene inngår her med andre ord i det diskursive arbeid for å utvikle et steds "image", en konstruksjon som holdes oppe av et nettverk av aktører, offentlige og private, fagprofesjonelle og politiske. Arkitekturen er det symbolske uttrykket for den makt disse relasjonene representerer. Også i den omtalte høyhusutredningen er man opptatt av arkitektur som symbolske markører i markedsføringen av byen. Det heter blant annet at

nye symbolverdier kan være med på å uttrykke tidsmessig dynamikk og endringskraft og gjennom det øke Oslos attraktivitet og konkurransevne.

(Oslo kommune 2002a:14)

Slik det formuleres, representerer høyhus her en global modernitet, og blir dermed uttrykk for et bestemt diskursivt ståsted i byutviklingsdebatten.

Avslutning

Siktemålet med denne artikkelen har vært å vise hvordan diskurser gir premisser for hvordan byen, bylivet og byutviklingen forstås og hvordan bestemte fortolkninger og forståelser av byen blir etablert som gjeldende. Dette er belyst gjennom den faglige diskursen som kommer til uttrykk i utredningen om høyhus i

Oslo (og de ulike delutredningene som ligger til grunn for denne), og i høringsuttalelser og mediedebatten om høyhusutredningen. Den diskursen som manifesterer seg i høyhusutredningen, er ett blant flere diskursive ståsteder, som derfor ikke kan oppfattes som representativt for hva fagfolk (for eksempel arkitekter) generelt mener i byutviklingsspørsmål, eller for hva lekfolk mener. Heller ikke det vi betegner som alternative diskurser er representative for hva befolkningen som sådan mener. Oppfatningene av hva som er den gode by og det gode bylivet er mange og ulike, og vil variere i forhold til blant annet livssituasjon, faglig utgangspunkt og ideologisk/verdimessig forankring. Denne pluralismen kommer i liten grad fram i høyhusutredningen fra Oslo kommune, men er mer fremtredende i alternative diskurser.

Vi har i artikkelen pekt på hvordan ulike diskursive virkemidler (språklige og visuelle) benyttes for å skape oppslutning om bestemte faglige posisjoner i debatten om høyhus. Dette gjøres i høyhusutredningen blant annet gjennom å fremstille faglige argumenter som mer rasjonelle og autoritative enn argumenter som mer har status av lekmannsoppfatninger. Kanskje kunne større grad av kritisk refleksjon over ekspertsystemets betraktningmåter, deres styrke og begrensninger, bidra til at flere dimensjoner ble vektlagt i byutviklingen, ikke minst på et felt som byutvikling hvor det er få sannheter.

Noter

1. Meadows betegner også ingeniører og planleggere som formorienterte profesjoner (1985:23). I Norge har man ingen egen planleggerutdanning eller planleggingsprofesjon, men både landskapsarkitekter og personer med utdanning i arealplanlegging kan muligens kategoriseres som formorienterte.
2. Etter at høyhusutredningen ble presentert sommeren 2002, var det en omfattende debatt i mediene (spesielt i Aftenposten, både i avis- og nettutgaven), og det har også vært en formell høringsprosess hvor bydelsutvalg, relevante organisasjoner og privatpersoner ble invitert til å uttale seg. Plan- og bygningsetaten har laget en oversikt og et sammendrag av høringsuttalelsene, som vi har benyttet som kilde til å få innsikt i hva kom-

mentarene har dreiet seg om (Oslo kommune 2003).

3. Uttalelsen er hentet fra "Aksjon Stopp Blokk", som har samlet inn 592 underskrifter i et opprop mot høyhus.
4. Referansen til Schiefloe er ufullstendig, og ikke oppgitt i utredningens litteraturliste.
5. Både på dette punktet og når det gjelder hva som er "den gode by" for ulike befolkningskategorier er det lite å hente av forskningsmateriale når det gjelder norske forhold.
6. Det tydeligste eksempelet er kanskje den tradisjonelle byarkitekten, som for eksempel arkitekt Harald Hals i 1920-tallets Oslo, plassert på toppen av det offentlige planleggingsapparatet, med muligheter til å lage det arkitektoniske rammeverket for større byområder ut fra sine ideer og visjoner.

Referanser

- Abbot, A. (1988) *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Adolphe, L. (1998) *La Recherche sur les ambiances architecturales et urbaines*. I *Les cahiers de la recherche architecturale* 42/43. Marseille: Editions Paranthèses: 7–11.
- Albertsen, N. (1999) *Urbane atmosfærer*. I *Sosiologi i dag* 29(4), 5–31.
- Benjamin, W. (1978) *One Way Street and Other Writings*. London: Verso.
- Blau, J. R. (1987) *Architects and Firms. A Sociological Perspective on Architectural Practice*. Cambridge: MIT Press.
- Brownill, S. (1994) *Selling the inner city: regeneration and place marketing in London's Docklands*. I J. R. Gold & S. V. Ward (red.) *Place promotion. The use of publicity and marketing to sell towns and regions*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Crilly, D. (1992) *Architecture as advertising: Constructing the image of re-development*. I Kearns G. & C. Pilo (red.) *Selling places. The city as cultural capital, past and present*. Oxford: Pergamon.
- Fairclough, N. (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, R.H. (1968) *Professional and Bureaucratization*. I *American Sociological Review* 33, 92–104.

- Hammer, S. (2001) Diskursbegrepet i sosiologisk relieff. I *Sosiologi i dag* 31(4), 7–25.
- Bjørnskau, T. & R. Hjorthol (2003) Gentrifisering på norsk. Urban livsstil eller praktisk organisering av hverdagslivet? I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 44 (2), 169–203.
- Jones, P. L. (1991) *Taste Today. The Role of Appreciation in Consumerism and Design*. Oxford: Pergamon.
- Larson, M.L. (1993) *Behind the post-modern facade: Architectural Change in Late Twentieth-Century America*. Berkeley: University of California Press.
- Kaarhus, R. (2001) En Foucault-inspirert diskursanalyse. I *Sosiologi i dag* 31(4), 25–47.
- Meadows, P. (1985) *Cities and Professionals*, I Blau, J. La Gory & J. Pipkin (red.) *Professionals and Urban Form*. Albany: State University of New York Press.
- Miller, D. K. (1985) *Theory, Paradigms and Planning*. I Blau, J. La Gory & J. Pipkin (red.) *Professionals and Urban Form*. Albany: State University of New York Press.
- Oslo kommune (2002a) *Høyhus i Oslo: vurdering av prinsipper for høyhusstrategi*. Oslo: Plan- og bygnings-etaten.
- Oslo kommune (2002b) *Høyhus i Oslo: bolighøyhusets kvaliteter*. Oslo: Plan- og bygnings-etaten.
- Oslo kommune (2003) *Høyhus i Oslo: vurdering av prinsipper for høyhusstrategi: oversikt og sammen- drag av høringsuttalelsene*. Oslo: Plan- og byg- ningsetaten.
- Pahl, R. E. (1975) *Whose City?* Harmondsworth: Pen- guin.
- Philo, C. & Kearns, G. (1992) *Culture, history, capital: A critical introduction to the selling of places*. I G. Kearns & C. Philo (red.) *Selling places. The city as cultural capital, past and present*. Oxford: Perga- mon.
- Pløger, J. (2001) *Repræsentationelle rum – æste-etiske kort som strategi i byplanlægningen*. I *Nordisk ar- kitekturforskning* 14 (1), 41–53.
- Rabinow, P. (1997) *Space, knowledge and power*. I N. Leach (red.) *Rethinking Architecture. A reader in cultural theory*. London: Routledge.
- Røe, P. G.; Eidheim, F. & Schmidt, L. (2002) *Sandvika i stø- peskjeen: En sosiokulturell studie av stedsutvikling*. NIBR-rapport 2002:14. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Savage, A. & A. Warde (1993) *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*. London: The Macmillan Press.
- Simonsen, K. (2001) *Rum, sted, krop og køn – dimen- sjoner af en geografi om social praksis*. I K. Simon- sen (red.) *Praksis, rum og mobilitet. Socialgeogra- fiske bidrag*. Fredriksberg: Roskilde Universitets forlag.
- Skogheim, R. (1987) *Hvordan tenker arkitektene?* I *St. Hallvard* 65(4), s 38–45.